

Затверджую: _____
проректор з наукової роботи
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова
Г.М.Торбін
« 17 » лютого 2021 року

ВИСНОВОК

засідання структурного підрозділу кафедри офтальмопедагогіки та офтальмопсихології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 17 лютого 2021 р. (витяг з протоколу № 13), призначеного рішенням засідання вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова від 28 січня 2021 р. (витяг з протоколу № 7), для проведення попередньої експертизи дисертації Поліковські Марини на тему: «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором» на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта

ПРИСУТНІ: Завідувач кафедри д. психол. н., проф. Синьова Є.П. (головуюча на засіданні), доц. Войтюк Ю.О., доц. Глушенко К.О., доц. Гребенюк Т.М., доц. Медведок Л.Г., доц. Паламар О.М., доц. Серпутько Г.П., доц. Тімакова Ю.В., науковий керівник проф. Федоренко С.В., рецензенти проф. Супрун Д.М., доц. Базима Н.В.

Секретар: доц. Сасіна І.О.

СЛУХАЛИ. Висновок рецензентів доктора педагогічних наук, професора Супрун Дар'ї Миколаївни, кандидата педагогічних наук Базими Наталії Володимирівни про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Поліковські Марини на тему: «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором», призначених рішенням засідання вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова від 28 січня 2021 р.

(Витяг з протоколу № 7) для проведення попередньої експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Науковий керівник – д. пед. н., проф. Федоренко С.В.

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 14 від 26 червня 2018 р.).

Дисертація виконувалась як складова частина комплексного дослідження «Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів» кафедри офтальмопедагогіки та офтальмопсихології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

2.1. Дисертантка Поліковські Марина повідомила про основний зміст, концептуальні положення та наукові результати дисертаційної роботи.

Вашій увазі пропонується короткий зміст дисертаційного дослідження «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором».

Проблема розвитку образного мовлення дітей зі зниженим зором є актуальною і повинна вирішуватися як загальноосвітнє, так і корекційне завдання, яке полягає у співвіднесенні чуттєвого та логічного в їх пізнавальній діяльності, що здійснюється в умовах зорової депривації не лише шляхом безпосередньої взаємодії із навколишнім світом, але й опосередковано через мову та мовлення. Розвиток мовлення у дітей зі зниженим зором підлягає загальним закономірностям, але має свої особливості, пов'язані зі структурою зорового дефекту, з часом його виникнення, ступенем сформованості у дитини вміння бачити й спостерігати навколишній світ.

Питанням вивчення образного мовлення учнів з порушеннями зору займалися ряд науковців – Н.С. Костючек, Н.Г. Морозова, І.П.Чигринова, М.Ф. Фадіна та ін. Зокрема, дослідження Н.С. Костючек були спрямовані на вивчення впливу слухових і зорових уявлень на розуміння образних висловлювань сліпими учнями початкових класів. Питанням формування та розвитку образного мовлення в учнів старших класів школи сліпих та зі зниженим зором займалася І.П. Чигринова та М.Ф. Фадіна. На складність процесу розуміння образного мовлення та необхідності його розвитку у дітей з порушення зору вказували у своїх роботах Л.С. Вавіна, Л.С. Виготський, В.В. Купрас, О.Г. Литвак, М.І. Земцова, Т.О.Семенишена, Є.П.

Синьова, С.В.Федоренко та ін. Досліджень, спрямованих на розвиток образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором не виявлено.

Таким чином, недостатня розробленість даної проблеми в науковій літературі; позитивний вплив образного мовлення на: збагачення та конкретизацію уявлень і словникового запасу молодших школярів зі зниженим зором; уміння влучно і правильно використовувати художні засоби в процесі усного і писемного мовлення; співвіднесення чуттєвого і логічного в пізнавальній діяльності, що здійснюється в умовах зорової депривації не лише шляхом безпосередньої взаємодії із навколишнім світом, але й опосередковано через мову та мовлення обумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Мета дослідження – розробка, обґрунтування та перевірка ефективності методики корекційно-педагогічної роботи з розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором.

Відповідно до мети були визначені завдання дослідження:

1. Проаналізувати загальну та спеціальну психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження.

2. Вивчити рівень сформованості образного мовлення у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим зором.

3. Визначити особливості образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором.

4. Розробити методику корекційно-педагогічної роботи із розвитку образного мовлення у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим зором та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єктом дослідження визначено освітньо-виховний процес в школах для дітей зі зниженим зором.

Предмет дослідження – корекційно-педагогічна методика розвитку мовлення у молодших школярів зі зниженим зором.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше: подано цілісну характеристику образного мовлення учнів початкових класів зі зниженим зором; розроблено систему критеріїв щодо компонентів образного мовлення, показників і рівнів його сформованості у молодших учнів; виявлені особливості образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором; визначені педагогічні умови розвитку образного мовлення молодших учнів зі зниженим зором в освітньо-виховному процесі; обґрунтовано методику

корекційно-педагогічної роботи із розвитку образного мовлення у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим зором.

Практичне значення дослідження. Виявлені в ході порівняльного дослідження особливості розвитку образного мовлення учнів зі зниженим зором мають значення для діагностики та прогнозування можливостей їх успішного навчання. Розроблена методика корекційно-педагогічної роботи може бути використана вчителями та вихователями спеціальних освітніх закладів для дітей з порушеннями зору та інклюзивних шкіл. Результати дослідження можуть бути реалізовані в плануванні освітньо-виховної роботи зазначених шкіл.

Матеріали та результати теоретико-емпіричного дослідження можуть знайти своє відображення в існуючих та нових програмах і посібниках з навчальної та виховної роботи в спеціальній школі, навчальних і науково-методичних посібниках для вищих навчальних закладів та в системі післядипломної освіти спеціальних кадрів (курси «Тифлопедагогіка», «Методика навчання мови в школах для дітей з порушенням зором»).

Образне мовлення складне поняття, яке включає психологічні, лінгвістичні, естетичні та лінгводидактичні аспекти та здатне розвиватися залежно від багатьох факторів (віку, рівня психічного розвитку, провідної діяльності дитини, соціальної ситуації розвитку та ін.), що важливо враховувати, визначаючи зміст, методи, прийоми і форми навчання дітей.

Розвиток мовлення у дітей зі зниженим зором визначається загальними закономірностями їх вікового розвитку, змістом навчання, культурним рівнем навколишнього середовища. Разом з тим, воно має свої особливості, пов'язані зі структурою зорового дефекту, з часом його виникнення, ступенем сформованості у дитини вміння бачити та спостерігати навколишній світ. У зв'язку з цим у мовленні дітей з порушеннями зору спостерігається відставання в розвитку та накопиченні мовленнєвих та немовленнєвих засобів спілкування, невідповідність між словом та образом, обмеженість активного словникового запасу; порушення темпу мовлення тощо.

У дослідженнях тифлопсихологів та тифлопедагогів (Л.І. Вавіна, І.М.Гудим, О.Г. Литвак, Н.С. Костючек, В.В. Купрас, Є.П.Синьова, С.В. Федоренко, І.П.Чигринова та ін.) відмічаються утруднення в засвоєнні дітьми з порушеннями зору експресивних мовленнєвих засобів. Разом з тим, в корекційній роботі тифлопедагога з метою активізації та розвитку пізнавальної діяльності дітей із

порушеннями зору широко використовуються носії образності (забавлянки, казки, вірші, загадки, прислів'я, приказки), зміст яких для більшості дітей важко зрозуміти через наявність великої кількості образних висловів, отже дійсна ефективність використання літературних творів значно нижча за потенційну.

Засвоєння широкого значення слова є більш складним процесом для молодших учнів (як для дітей з порушеннями зору, так і для дітей з нормотиповим зором), ніж засвоєння його конкретного змісту. Проте у дітей з порушеннями зору виникають додаткові труднощі в процесі оволодіння образним мовленням. Для оволодіння образними висловлюваннями необхідно не лише розуміти слова, які входять до їх складу, але й вміти на основі цих слів відновлювати в пам'яті наявні образи та формувати нові. Вихідною основою для цього слугує накопичення достатнього запасу уявлень і відповідних їм слів.

Головною метою констатувального етапу дослідження стало визначення рівнів розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором, що відбувалося поетапно.

На першому (організаційно-підготовчому) етапі констатувального дослідження було здійснено:

- вивчення документації навчальних закладів (анамнестичних даних про дітей, які складають контингент спеціальних шкіл для дітей з порушеннями зору; медичних карток з діагнозами зорових та супутніх захворювань, документації офтальмологів; програм навчально-виховної та корекційної роботи педагогів).

На другому (експериментальному) етапі відбувалось:

- анкетування педагогів з метою виявлення форм та напрямів роботи педагогів з розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором на уроках та в позакласній роботі;

- анкетування батьків дітей молодшого шкільного віку з метою вивчення їх участі в розвитку образного мовлення дітей;

- вивчення рівня розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором.

У молодших школярів зі збереженим зором зафіксовано середній рівень розвитку образного мовлення (34,3 %), а в учнів зі зниженим зором – низький (38,0 %). Підвищення рівнів розвитку образного мовлення спостерігається з віком, і ці показники дещо різняться в обох категорій учнів: високий показник в учнів зі збереженим зором у 4-му класі, у порівнянні із 3-м класом, збільшився на 6,0 %, а в

учнів зі зниженим зором лише на 2,1 %.

Дослідження рівнів сформованості когнітивного компоненту образного мовлення (дитина розуміє та може пояснити сутність виразників образності, що доступні учням молодшого шкільного віку) показало, що для молодших школярів зі збереженим зором характерне пояснення виразників образності з опорою на їх конкретний зміст. Вони можуть навести приклади із життя за допомогою вчителя, що відповідає середньому рівню (38,0 %). У свою чергу для дітей зі зниженим зором характерне пояснення образного висловлювання конкретно, вони не можуть навести приклади із життя навіть з допомогою вчителя, що відповідає низькому рівню сформованості когнітивного компоненту (41,2 %).

Для учнів обох категорій важчим виявилось завдання пояснити виразники образності пейзажної лірики, ніж синтаксичні, навіть в тих випадках, коли використовувалися вже знайомі їм твори, що входять до шкільної програми. Це свідчить про недостатню увагу з боку педагогів до тлумачення значень образних висловлювань, що веде до формального засвоєння навчального матеріалу і як результат – вербалізму мовлення учнів зі зниженим зором. Правильність розуміння виразників образності молодшими школярами обох категорій досліджуваних залежить від наявності певного життєвого досвіду, правильності та повноти зорових і слухових уявлень, відповідної роботи педагогів з розвитку їх образного мовлення. При цьому учнями зі зниженим зором легше сприймаються виразники образності, в основі яких лежать слухові, а не зорові уявлення, а в учнів зі збереженим зором – навпаки.

За творчо-практичним компонентом, тобто умінням свідомо та доречно застосовувати засоби образності у власній мовленнєвій діяльності, рівень розвитку образного мовлення обох категорій учнів відповідає низькому рівню, у молодших школярів зі зниженим зором це 35,2 %, в учнів зі збереженим зором – 38,7 %. Учні мають труднощі в образному висловлюванні своєї думки; не завжди розуміють для чого потрібні та як можна і коли використовується той чи інший виразник образності; найчастіше використовують синоніми, поодинокі епітети, порівняння та фразеологізми. Недостатній рівень володіння молодшими школярами обох категорій лексикою образного мовлення обмежує їх активний словниковий запас і не сприяє формуванню їх мовлення.

Дослідження рівнів сформованості емоційного компоненту образного мовлення молодших школярів показало, що у молодших школярів зі зниженим

зором він характеризується як низький (37,7 %), а в учнів зі збереженим зором як середній – 39,5 %. Значущим при дослідженні емоційного компоненту є показник його високого та дуже низького рівнів сформованості. Адже лише 8,8 % учнів зі зниженим зором були віднесені до високого рівня, тоді як серед ровесників зі збереженим зором їх було 26,0 %. У свою чергу учнів зі зниженим зором, які показали дуже низький рівень сформованості емоційного компоненту, було 24,2 %, а учнів зі збереженим зором лише 8,0 %. Суттєвою перешкодою в розвитку емоційного компонента образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором вважаємо значно звужені можливості даної категорії дітей у наслідуванні та прояві різних емоційних станів; недостатнє, а часом і неправильне розуміння експресивного мовлення; невиразне і монотонне читання; недостатність життєвих вражень, а також формальне засвоєння значення багатьох слів, які мають вплив на почуття та емоції дитини.

Враховуючи дані констатувального етапу дослідження постало питання про обґрунтування принципів, методів, напрямів та змісту роботи педагогів спеціальних шкіл для дітей з порушеннями зору з розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором.

Процес розробки експериментальної методики корекційно-педагогічної роботи з розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором регламентувався визначеними в ході дослідження принципами. Зокрема, були використані загальновідомі дидактичні принципи (єдності освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання, науковості змісту і методів навчання, систематичності та послідовності, міцності знань, доступності, наочності, наступності, зв'язку навчання з життям); лінгводидактичні (мовленнєве спрямування уроку, взаємозв'язок усіх сторін мовлення в процесі навчання, єдність образного мовлення і образного мислення, забезпечення емоційного тла і цілеспрямованого сприймання наочного матеріалу з використанням доцільної лексики) та спеціальні (корекційно-компенсаторної спрямованості навчання; спеціального педагогічного керівництва; діяльнісний або практико-орієнтований підхід; одночасного розвитку мислення й мовлення; емоційної насиченості освітнього процесу; активного залучення найближчого соціального оточення; індивідуального та диференційованого підходу).

Спираючись на встановлені в ході констатувального етапу дослідження особливості образного мовлення в молодших школярів зі зниженим зором та

теоретико-методичні положення загальної та спеціальної педагогіки, були визначені основні завдання з розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором: розвиток наочно-образної основи мовлення (робота над конкретизацією наявних знань та уявлень про предмети і явища навколишньої дійсності та в процесі уточнення лексичного значення слів; розширення знань і уявлень – збагачення словникового запасу; узагальнення, систематизація знань та уявлень – відображення їх у мовленні або оформлення мовленнєвих висловлювань); розвиток виразності мовлення та емоційно-почуттєвої сфери; формування вмінь і навичок умілого використання в мовленнєвій діяльності виразників образності; розвиток навичок активної роботи зі словом (точність, доречність, чистота, багатство мовлення).

Розвиток образного мовлення в молодших школярів зі зниженим зором за визначеними компонентами (когнітивний, творчо-практичний та емоційний) реалізувалося в спеціально організованій діяльності, яка включала наступні форми роботи: методична робота з педагогами; уроки української мови та літературного читання; інші загальноосвітні уроки (природознавство, трудове навчання, музичне мистецтво, образотворче мистецтво); корекційні заняття з розвитку мовлення; заняття вихователя; позакласна робота (організація спілкування в різних видах діяльності: ігровій, побутовій, трудовій); проведення просвітницької роботи з батьками.

Визначені педагогічні умови розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором: врахування пізнавальних можливостей та особливостей мовленнєвої діяльності дітей зі зниженим зором; дотримання офтальмо-гігієнічних вимог в процесі навчання; збагачення, уточнення знань та уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності із залученням збережених аналізаторів як основи розвитку образного мовлення; забезпечення педагогічного керівництва розвитком образного мовлення молодших школярів не лише на загальноосвітніх уроках (української мови та літературного читання), але й на корекційних заняттях (з розвитку мовлення) та у повсякденному житті (організація цілеспрямованих спостережень та стимулювання до мовленнєвого оформлення побаченого під час прогулянок з вихователями у другу половину дня); емоційне насичення уроків та корекційних занять шляхом використання досконалих зразків художнього слова, образотворчих засобів навчання, музичних творів, аудіокниг з музичним супроводом, кінофільмів; занурення учнів зі зниженим зором в активне

мовленнєво-розвивальне середовище, яке пов'язане із використанням виразників образності (читання художніх творів, наявність зразка для наслідування (батьки, педагоги, інші учні) тощо); стимулювання до використання виразників образності у власному мовленні через використання практичних вправ, творчих завдань, проведення художньо-літературних конкурсів, організації різноманітних виставок тощо.

Результати експериментальної роботи, отримані в процесі формувального етапу дослідної роботи, аналізувалися шляхом кількісного та якісного порівняння виконання спеціального комплексу контрольних завдань молодшими школярами зі зниженим зором експериментальних і контрольних класів. Завдання за діагностичним призначенням і змістом були аналогічними тим, що використовувалися на констатувальному етапі дослідження. Порівняльний аналіз отриманих результатів дозволив виявити позитивні відмінності в показниках рівнів розвитку образного мовлення в учнів зі зниженим зором контрольних та експериментальних класів. Так, високий рівень розвитку образного мовлення в експериментальних класах продемонстрували 26,3 % учнів, а в контрольних – 16,7 %, середній рівень – 48,5% учнів експериментальних класів, 29,6 % – контрольних, низький рівень – 17,2% учнів експериментальних класів, 37,0 % – контрольних, дуже низький рівень – 8,0 % учнів експериментальних класів, 16,7 % – контрольних.

Таким чином, результати експериментального дослідження надають всі підстави стверджувати, що запропонована експериментальна методика корекційно-педагогічної роботи з розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором є ефективною, що підтверджується розрахунком коефіцієнта Фішера.

Дякую за увагу!

2.2. Запитання до дисертантки Поліковські М. та відповіді на них.

Доц. Гребенюк Т.М. У Вашому дослідженні виділені саме три компоненти розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором, тобто когнітивний, творчо-практичний та емоційний. Чому саме ці компоненти були обрані для вивчення образного мовлення?

Поліковські М. Дякую за запитання. У науковій літературі різні науковці виділяють різні компоненти. У виборі компонентів ми спиралися звичайно на ці дослідження (це дослідження Вашуленка, Пентилюк, Сіранчук та ін.), а також на

Державний стандарт початкової загальної освіти нової школи (де визначені компетентності, якими має оволодіти учень), але й обов'язково враховували досвід та результати досліджень в тифлопсихології, які визначають зниження активності при порушеннях зору, а зниження активності при порушеннях зору відбивається на розвиткові усіх видів діяльності, викликаючи їх своєрідності та відставання. Тому ми обрали саме трикомпонентну структуру образного мовлення, яка включає: когнітивний, творчо-практичний та емоційний, що дозволяє визначити не лише знання, але й можливості творчо-практичної діяльності та отримання емоційного задоволення від цього процесу.

Доц. Медведок Л.Г. Які методи були використані для розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором?

Поліковські М. Дякую за запитання. Для формування знань та уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності як основи розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором були використані традиційні методи: наочні, словесні та практичні. У процесі підбору та використання методів навчання особлива увага приділялася подоланню порушення співвідношення чуттєвого і логічного. У процесі пояснення нового матеріалу ми намагалися поєднувати слово, образ та безпосередньо практичну діяльність так, щоб знання були поштовхом до дій, а словесні прийоми, що при цьому використовувалися, мали регулюючу функцію. Тобто спрямовували процес формування знань та уявлень про оточуючий дитину предметний і соціальний світ, сприяли уточненню та збагаченню її словникового запасу, стимулювали учнів будувати свої власні висловлювання із використанням виразників образності. Серед методів роботи, спрямованих на розширення та уточнення уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності молодших школярів зі зниженим зором в аспекті розвитку їх образного мовлення особлива увага приділялася методам спостереження, демонстрації, словесного малювання.

Доц. Сасіна І.О. Чим Ви пояснюєте те, що низькому рівню сформованості образного мовлення за емоційним компонентом відповідає значно менше зрячих учнів, ніж учнів зі зниженим зором.

Поліковські М. Дякую за запитання. Якісний та кількісний аналіз відповідей дітей на завдання, які пропонувалися учням під час вивчення емоційного компоненту образного мовлення показав, що для категорії дітей зі зниженим зором

важчим виявилось завдання емоційно та виразно прочитати текст, ніж дати відповіді на запитання до нього.

Виразність читання безпосередньо впливає на розуміння та усвідомлення прочитаного, в тому числі виразників образності, вжитих автором у тексті. Але щоб читання було виразним, учень має дотримуватися розділових знаків, логічних пауз та логічного наголосу, вміти підібрати тон та необхідний темп читання, надати тексту певної емоційної забарвленості. Учні зі зниженим зором, в силу порушення зорової системи часто не помічають розділових знаків, початку і кінця речення, не одразу знаходять слова, які притягують до себе логічний наголос, порушують синтаксичні зв'язки всередині речення. Також для даної категорії дітей характерна незакінчена інтонація при читанні речень, оскільки вузьке поле зору (звуження чи випадіння окремих його ділянок), недостатність бінокулярного зору, відсутність цілісності та одночасності сприймання не дає можливості передбачити розділовий знак, а це заважає, в свою чергу, правильній модуляції голосу, робить читання монотонним, інтонаційно незавершеним і як наслідок усього неемоційним.

Доц. Глушенко К.О. Які форми роботи були використані для залучення батьків до розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором? Які з них, на Ваш погляд, були найбільш ефективними?

Поліковські М. Дякую за запитання. Просвітницька робота з батьками учнів зі зниженим зором, які брали участь у формувальному дослідженні, здійснювалася впродовж всього експериментального дослідження. Були використані індивідуальні, колективні та наочно-інформаційні форми роботи.

Серед індивідуальних форм роботи найбільш доступними та дієвими були індивідуальні консультації. Батьки отримували необхідні їм знання та поради (із врахуванням індивідуальних особливостей кожної конкретної дитини) щодо необхідності та можливостей розвитку образного мовлення їх дітей.

Колективними формами роботи з батьками були батьківські збори, на яких батькам пропонувалися виступи на такі теми: «Роль батьків у розвитку образного мовлення дітей», «Спілкування в родині» та ін.

У дні відкритих дверей в закладах освіти були проведені відкриті уроки для батьків з української мови (теми уроків: «Ознайомлення з деякими найбільш поширеними фразеологізмами»).

Наочно-інформаційні форми роботи з батьками дозволили доступно та делікатно нагадати батькам про необхідність та можливість розвитку образного

мовлення їх дітей. Зокрема, необхідна розвиваюча та навчальна інформація розміщувалася в соціальних мережах; організовувалися тематичні стенди, куточок досягнень, фотомонтажі, фотовиставки.

Також учням зі зниженим зором було рекомендовано перелік художніх творів для позакласного читання, для читання та обговорення разом з батьками. Серед переліку художніх творів, запропонованих для домашнього читання, важливе місце посіли вірші про природу рідного краю. Цінність цих творів ми вбачали в тому, що вони невеликі за розміром, яскраві, легко читаються та запам'ятовуються, насичені виразниками образності. Зміст цих творів чудово підкреслює ті події та явища природи, які учні зі зниженим зором можуть спостерігати разом із своїми батьками, коли йдуть до школи, під час прогулянок, подорожей, перегляду фільмів тощо.

Найбільш ефективними формами роботи, на наш погляд були наочно-інформаційні форми роботи з батьками – тематичні стенди, ширмочки, планшети, тому що більшість батьків через свою зайнятість або через сором'язливість не приходили на індивідуальні консультації. А так, доки вони чекали дітей мали можливість прочитати певну інформацію.

Доц. Серпутько Г.П. Яке визначення образного мовлення було використане у вашому дослідженні, ви самі його формулювали чи запозичили в науковій літературі?

Поліковські М. Дякую за запитання. Нами були проаналізовані роботи багатьох учених, які вивчали образне мовлення в учнів шкіл, зокрема Коновальчук, Потебні, Фоміна та інших. Здійснений аналіз наукової літератури дозволив нам сформулювати наступне визначення, що «образне мовлення» - це мовлення, у якому вживаються слова та словосполучення в незвичайному метафоричному значенні, що дає можливість художньо відтворити дійсність. Це визначення дано не нами, а узагальнене в результаті вивчення наукової літератури.

Проф. Синьова Є.П. В списку використаних джерел вашої дисертації я нарахувала лише 7 закордонних статей. Можливо, необхідно було б проаналізувати більшу кількість відповідних робіт?

Поліковські М. Дякую за запитання. Я непогано знаю англійську мову та іврит, тому мала можливість проаналізувати більше робіт, але, на жаль, робіт, що стосуються розвитку мовлення дітей з порушеннями зору, ми не знайшли. Але були проаналізовані роботи, котрі стосуються розвитку мовлення у дітей молодшого шкільного віку, наприклад V.W. Berninger, R. D. Abbott, J. Jones та інші.

Доц. Войтюк Ю.О. Скажіть, будь ласка, на Вашу думку, на яких уроках найлегше формувати образне мовлення в початкових класах?

Поліковські М. Дякую за запитання. Ми вважаємо, що образне мовлення потрібно і можливо формувати на всіх уроках, але найкраще для цього підходять уроки української мови та літератури.

Головуюча: Чи є ще запитання до здобувачки? (Немає). Дякуємо за відповіді.

3. ВИСТУПИЛИ:

Науковий керівник – д. пед. н., професор, завідувач кафедри логопедії та логопсихології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова Федоренко С.В.

Поліковські М. в роботі над дисертаційним дослідженням проявила себе як вдумлива та грамотна дослідниця, що дало можливість одержати цінні, ґрунтовні та об'єктивно нові дані. Дисертантка обґрунтувала вибір та актуальність теми дослідження, визначила основні етапи його проведення, ретельно збирала науково-методичну літературу під час роботи та візитів до закладів для дітей зі зниженим зором по всій Україні. Поліковські М. є зрілим фахівцем-дослідником, якій притаманні чітка методологічна позиція, логічність у постановці мети та завдань, творчість, сміливість задумів, старанність у їх реалізації.

Дисертантка виявляла ініціативність та наполегливість під час роботи над дисертаційним дослідженням. Проаналізувала широке коло філологічної, загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури. Поліковські М. брала активну участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях та круглих столах за участі провідних вчених в галузі спеціальної освіти, психологів, педагогів. Теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження Поліковські М. апробовано в достатній кількості публікацій у наукових фахових виданнях України та в періодичному виданні іншої держави, у тезах доповідей наукових конференцій різних рівнів.

Сумлінне ставлення Поліковські М. до роботи над дисертаційним дослідженням, творчий підхід та працьовитість заслуговують на схвальний відгук.

Я дякую Вам, Марино, за співпрацю.

Взяли участь в обговоренні: зав. кафедри професор Синьова Є.П., доц. Сасіна І.О., доц. Гребенюк Т.М., доц. Войтюк Ю.О., доц. Тімакова Ю.В.

ВИСНОВОК

рецензентів доктора педагогічних наук, професора Супрун Дар'ї Миколаївни, кандидата педагогічних наук Базими Наталії Валентинівни, про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Поліковські Марини «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором», поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 016 Спеціальна освіта (01 Освіта/Педагогіка)

Дисертація Поліковські Марини «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором» є новаторським самостійним дослідженням, у якому ґрунтовно досліджено питання розвитку та корекції образного мовлення у дітей зі зниженим зором за допомогою корекційно-педагогічної методики, яке ще не було об'єктом спеціального наукового вивчення. У роботі представлено 1) огляд лінгвістичної, загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з питань мовлення молодших учнів, в якому значну увагу приділено проблемі розвитку образного мовлення; 2) методику дослідження рівнів сформованості образного мовлення учнів молодших класів загальноосвітніх та спеціальних шкіл; 3) особливості образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором; 4) низку проблем у змісті, організації та методиці роботи з розвитку образного мовлення учнів зі зниженим зором; 5) експериментальну методику корекційно-педагогічної роботи з розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором; 6) основні завдання та педагогічні умови розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що мовлення для осіб із зоровою депривацією, крім основних функцій (комунікативна, ідентифікаційна, експресивна, гносеологічна, естетична, культурологічна і т.д.), має також компенсаторне значення, а саме, організує чуттєвий досвід, дозволяє спростити та оптимізувати процес порівняння й узагальнення ознак предметів та явищ навколишньої дійсності, дає можливість відновити в пам'яті старі уявлення, на основі яких утворюються нові тощо. Важливим у цьому процесі є не лише безпосереднє слово співрозмовника, але й мистецтво образного мовлення, насиченого епітетами, порівняннями, алегоріями тощо. У роботі продемонстроване ґрунтовне розуміння позитивного впливу образного мовлення на збагачення та конкретизацію уявлень і словникового запасу молодших школярів зі зниженим

зором; уміння влучно і правильно використовувати художні засоби в процесі усного і писемного мовлення; співвіднесення чуттєвого й логічного в пізнавальній діяльності, що здійснюється в умовах зорової депривації не лише шляхом безпосередньої взаємодії із навколишнім світом, але й опосередковано через мову та мовлення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації вперше здійснено: цілісну характеристику образного мовлення учнів початкових класів зі зниженим зором; розроблено систему критеріїв щодо компонентів образного мовлення, показників і рівнів його сформованості у молодших учнів. Уперше експериментальним шляхом виявлені особливості образного мовлення та обґрунтовано методiku корекційно-педагогічної роботи із його розвитку у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим зором, а також визначені педагогічні умови розвитку образного мовлення у цієї категорії учнів в освітньо-виховному процесі.

Методологічна база дослідження.

Загальнонаукові методи – аналіз, синтез, систематизація, порівняння інформації у психолого-педагогічній, методичній літературі з проблеми дослідження сприяли визначенню його теоретико-методологічних засад.

Емпіричні методи – аналіз навчальних програм, педагогічної документації та навчально-методичних посібників сприяли вивченню досвіду практичної роботи спеціальних шкіл з питань розвитку образного мовлення учнів; анкетування, педагогічні спостереження, бесіди, вправи дозволили виявити особливості образного мовлення молодших учнів шкіл для дітей зі зниженим зором; констатувальний експеримент дав змогу з'ясувати рівні сформованості образного мовлення в учнів початкових класів спеціальної школи, а формувальний – реалізувати та перевірити ефективність запропонованої корекційно-педагогічної методики.

Достовірність відмінностей між відсотковими частками двох вибірок щодо розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором перевірялася за допомогою критерію F^* Фішера. Статистична достовірність одержаних результатів за визначеними компонентами розвитку образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором (когнітивному, творчо-практичному та емоційному) контрольних та експериментальних класів дала змогу виявити об'єктивні дані про особливості їх прояву в досліджуваних.

Загалом у дисертації відчутно свідоме методологічне мислення і користування психолого-педагогічним понятійним інструментарієм.

Дослідження поглиблює теорію корекційно спрямованого освітньо-виховного процесу в школах для дітей зі зниженим зором, конкретизує подальше дослідження процесу розвитку мовлення дітей з порушеннями зору, що й визначає його **теоретичне значення**.

Ураховуючи основні положення й висновки дисертації Поліковські Марини, є всі підстави стверджувати, що робота є внеском у наукове освоєння сучасної спеціальної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів в роботі вчителів та вихователів спеціальних освітніх закладів для дітей з порушеннями зору та інклюзивних шкіл, в навчальних посібниках для вищих навчальних закладів та в системі післядипломної освіти спеціальних кадрів, при викладанні навчальних курсів зі спеціальних методик навчання майбутнім тифлопедагогам тощо.

Висновки дисертації уповні відбивають отримані результати дослідження. Рецензована наукова праця оформлена відповідно до вимог, має чітку і логічну структуру (анотація, вступ, три розділи, що мають підрозділи, висновки до розділів і висновки, список використаних джерел). Зауваження щодо змісту і структури відсутні.

Результати дослідження повною мірою відображені у 8 публікаціях автора, з них: 4 статті у наукових фахових виданнях України (2 з них включено до категорії В), 1 - у міжнародному періодичному фаховому виданні, 3 – у збірниках матеріалів конференцій.

Дисертація Поліковські Марини «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором» є цілісним і завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і рекомендується до захисту в разовій спеціалізованій ученій раді.

Головуюча на засіданні кафедри проф. Синьова Є.П. підсумувала, що обидва рецензенти були одностайні в позитивній оцінці дисертаційного дослідження Поліковські Марини, її відповідності «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету

4. УХВАЛИЛИ: Наукову доповідь Поліковські Марини, у якій висвітлено основні наукові результати дисертаційної роботи, взяти до уваги. Прийняти такі **ВИСНОВКИ** щодо дисертаційної роботи Поліковські М. на тему «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором». Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 14 від 26 червня 2018 р.). Дисертація виконувалась як складова частина комплексного дослідження «Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів» кафедри офтальмопедагогіки та офтальмопсихології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

4.1. Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена тим, що образне мовлення (програма корекції якого представлена в дослідженні) здійснює вагомий вплив на збагачення та конкретизацію уявлень і словникового запасу молодших школярів зі зниженим зором; уміння влучно і правильно використовувати художні засоби в процесі усного і писемного мовлення; співвіднесення чуттєвого й логічного в пізнавальній діяльності, що здійснюється в умовах зорової депривації не лише шляхом безпосередньої взаємодії із навколишнім світом, але й опосередковано через мову та мовлення.

4.2. Предметом дослідження є корекційно-педагогічна методика розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше цілісно схарактеризоване образне мовлення учнів початкових класів зі зниженим зором; розроблено систему критеріїв щодо компонентів образного мовлення, показників і рівнів його сформованості у молодших учнів; з'ясовані особливості образного мовлення молодших школярів зі зниженим зором; визначені педагогічні умови розвитку образного мовлення молодших учнів зі зниженим зором в освітньо-виховному процесі; обґрунтовано та апробовано методику корекційно-педагогічної роботи із розвитку образного мовлення у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим зором.

Дисертанткою уточнено корекційну спрямованість змісту освітнього процесу в молодших класах шкіл для дітей зі зниженим зором.

Практичне значення одержаних результатів Матеріали і висновки можуть бути використані для нових досліджень тифлопедагогіки, у закладах вищої освіти

при написанні підручників і навчальних посібників із методики викладання української мови, читанні ку в школах для дітей з порушеннями зору, при підготовці спецкурсів, написанні курсових та магістерських робіт з тифлопедагогіки та тифлопсихології. Розроблена методика корекційно-педагогічної роботи може бути використана вчителями та вихователями спеціальних освітніх закладів для дітей з порушеннями зору та інклюзивних шкіл. Результати дослідження можуть бути реалізовані в плануванні освітньо-виховної роботи зазначених шкіл.

4.3. Дисертація Поліковські М. є самостійною науковою роботою.

Опубліковані у фахових наукових виданнях праці достатньо повно відображають зміст дисертації.

Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в 8 публікаціях автора, з них: 4 статті у наукових фахових виданнях України (2 з них включено до категорії В), 1 - у міжнародному періодичному фаховому виданні, 3 – у збірниках матеріалів конференцій.

1. Поліковські М., Федоренко С.В. Актуальність проблеми розвитку образного мовлення дітей з порушеннями зору. *Логопедія*. № 11. 2017. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 70-75.

2. Поліковські М. Вивчення творчо-практичного компоненту образного мовлення в молодших учнів зі зниженим і нормальним зором. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць / за ред. О. В. Гаврилова, В. М. Синьова*. Вип. 14. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2016, 2019. С. 239-248.

3. Поліковські М., Федоренко С. В. Результати дослідження рівнів емоційного компонента образного мовлення в молодших учнів зі зниженим зором. *Український педагогічний журнал : науковий ж-л*. № 1. 2020. С. 87-94. **(Категорія В)**.

4. Поліковські М., Федоренко С. В. Розвиток наочно-образної основи мовлення у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим зором. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць*. Вип. 39. К., 2020. С. 109-114. **(Категорія В)**.

5. Поліковські М., Федоренко С. В. Experimental method for developing and correcting figurative speech among visually impaired primary school age children. *International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies*. Vol. 7, No. 2, 2020. Pp. 58-63.

6. Поліковські М. Вивчення розвитку образного мовлення молодших учнів зі зниженим зором. *Сучасний світ і незрячі* : мат-ли VIII Міжн. наук.-практ. конф. (19-21.09.2018 р.). Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2018. С. 84-86.

7. Поликовски М. Методика изучения уровней сформированности образной речи по когнитивному компоненту у детей младшего школьного возраста в норме и при нарушениях зрения. *Социализация личности на разных этапах возрастного развития: опыт, проблемы, перспективы* : сб. науч. ст. V Республиканской науч.-практ. конф. (с междунар. участием) ГрГУ им. Я. Купалы. Гродно: ГрГУ, 2018. С. 103-107. <https://fp.grsu.by/index.php/nauka>

8. Поліковські М. Стан планування педагогами розвитку образного мовлення молодших учнів зі зниженим зором. Мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-педагогічне партнерство як фактор забезпечення якості освіти дітей з порушеннями зору». 5-7 червня 2019 р., смт. Тереховля. К. : Кафедра, 2019. С. 52-54.

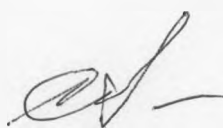
Слід уважати, що дисертаційна робота Поліковські М. є достатньою мірою апробованою. Наукові концепти і висновки дисертації були обговорені на засіданнях кафедри офтальмопедагогіки та офтальмопсихології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, висвітлені у статтях і наукових доповідях на наукових конференціях різних рівнів: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України» (Херсон, 2018), VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний світ і незрячі» (Луцьк, 2018), Всеукраїнський науково-практичний семінар «Пріоритетні напрями роботи спеціальної школи для дітей з порушеннями зору в умовах Нової української школи» (Запоріжжя, 2018), V Республіканська наук.-практ. конф. (з міжнар. участю) «Социализация личности на разных этапах возрастного развития: опыт, проблемы, перспективы» (Гродно, Білорусь, 2018), Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціально-педагогічне партнерство як фактор забезпечення якості освіти дітей з порушеннями зору» (Тереховля, 2019), III Всеукраїнська науково-практична конференція «Інноваційні підходи в освіті дітей з особливими освітніми потребами» (Бердянськ, 2019), II з'їзд корекційних педагогів України «Актуальні проблеми навчання та виховання дітей із особливими освітніми потребами в освітніх реаліях України» (Київ, 2019), XII Міжнародна науково-практична конференція «Спеціальна освіта: проблеми та перспективи»⁹

4.4. Уважати, що дисертація Поліковські Марини на тему: «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором» є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає постанові «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і може бути подане до розгляду у спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Виходячи з наведеного вище, кафедра офтальмопедагогіки та офтальмопсихології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова затверджує цей висновок і рекомендує дисертацію Поліковські Марини на тему: «Особливості розвитку образного мовлення у молодших школярів зі зниженим зором» (науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Федоренко С.В.), подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

Рішення прийняте одноголосно

Головуюча на засіданні кафедри

проф. Синьова Є.П.

Секретар кафедри

доц. Сасіна І.О.